

Aśoka

Sāmānyadūṣaṇa

SARIT

SARIT



# Contents

Contents	i
१ ॥ सामान्यदूषणम् ॥	१
The TEI Header	६



## १ ॥ सामान्यदूषणम् ॥

11/tha82a/msR

व्यापकं नित्यमेकं च सामान्यं यैः प्रकल्पितम् ।

मोहग्रन्थिच्छिदे तेषां तदभावः प्रसाध्यते ॥§2

कथमिदमवगम्यते परस्परविलक्षणक्षणेऽप्यु प्रत्यक्षसमीक्ष्यमाणेष्वभिन्नधीध्व-  
निप्रसवनिबन्धनमनुयायिरूपं सामान्यं न मान्यं मनीषिणामिति ? साधक-  
प्रमाणविरहाद् बाधकप्रमाणसंभवाच्चेति ब्रूमः । §3

तथा हि यदिदं सामान्यसाधनमनुमानमभिधीयते परैः,

यदनुगताकारं ज्ञानं तदनुगतवस्तुनिबन्धनम् ।

यथा बहुषु पुष्पेषु स्रक् स्रगिति ज्ञानम् ।§6

अस्ति च परस्परसंपर्कविकलकलासु कार्यादिव्यक्तिष्वनुगताकारं वि- 82b/msR  
ज्ञानं तदनैकान्तिकतादोषाक्रान्तशरीरत्वात् तद्भावसाधनायालम् । यतो  
भवति बहुषु पाचकेषु पाचकः पाचक इति एकाकारपरामर्शप्रत्ययः । न  
च तेष्वनुगतमेकं वस्तु समस्ति । तद्भावे हि प्रागेव तथाविधप्रत्ययोत्पादप्र-  
सङ्गो दुर्वारप्रचारः । §7

क्रियोपकारापेक्षाणां स्वलक्षणानां सामान्यव्यञ्जकत्वादयमदोष इति  
चेत् ? नैतदस्ति । नित्यानामनाधेयातिशयतयानुपकारिणि सहकारिण्य-  
पेक्षायोगात् । सातिशयत्वे वा प्रतिक्षणं विशरारुशरीरत्वात् क्रिया कुत  
इति दोषो दुष्परिहरः । क्रियानिबन्धनत्वात् पाचकेष्वनुगताकारप्रत्ययस्य  
नानैकान्तिकतादोष इत्यपि वार्तम् । प्रतिभेदं भिद्यमानानां कर्मणां त-  
न्निबन्धनत्वायोगात् । भिन्नानामप्यभिन्नाकारज्ञाननिबन्धनत्वे व्यक्तीनामपि  
तथाभावो न राजदण्डनिवारितः । ततश्च सामान्यमेव नोपेयं स्यादिति मूल-  
हरं पक्षमाश्रयता देवानांप्रियेण सुष्ठु अनुकूलमाचरितम् । अनेनैव न्यायेन  
क्रियाकारकसंबन्धमभिन्नज्ञाननिबन्धनमुपकल्पयन् प्रतिक्षिप्तः । §8

12/tha

पाकक्रियात्निबन्धनः पाचकेष्वनुगताकारः प्रत्ययः । तता नानैकान्तिक-  
तादोष इत्यपि न मन्तव्यम् । न ह्यर्थान्तरसंबन्धिनी जातिरर्थान्तरप्रत्ययोत्प-  
त्तिहेतुः, अतिप्रसङ्गात् । §9

स्यादेतत् । समवेतसमवायसंबन्धबलात् पाकक्रियासामान्यं पाच-  
केष्वभिन्नाकारं परामर्शप्रत्ययमुपजनयति । ततो न यथोक्तो दोषः । §10

तदिदमप्यसारम् । यत उदयानन्तरापवर्गितया कर्मणामेवासंभवात्,  
विनष्टे कर्मणि तत्सामान्यं न कर्मणि तदभावादेव, नापि कर्तरीति संब-

३ णेषु] °क्षणलक्षणेषु sādū-msR

२८ या] यत् °वर्जितया sādū-S

द्वसंबन्धोऽप्यस्य नास्तीति नाभिन्नप्रत्ययहेतुः । तस्मात् स्थितमेतत् तद-  
नैकान्तिकतादोषदुष्टत्वात् नेदमनुमानं सामान्यसत्तासाधनाय पर्याप्तमिति ।  
§ 11

इतश्चापि न सामान्यसत्तासाधनमिदमनुमानम् । यथैव हि परस्परस-  
ङ्कीर्णस्वभावा अपि शाबलेयादयो भावाः कयाचिदेव तदेककार्यप्रतिनिय- ५  
मलक्षणया स्वहेतुबलायातया प्रकृत्या तदेकमभिमतमनुगतरूपमुपकुर्वते,  
तदपरसामान्यान्तरमन्तरेणान्यथानवस्थाप्रसङ्गात्, तथा तवैकं परामर्शप्रत्य-  
यमुपजनयन्तु किमन्तरालगडुना व्यतिरेकवता सामान्येनोपगतेन ? § 12

83a/msR

अथोच्यते । प्रतिनियतशक्तयः सर्वभावाः । एतच्च सामान्यापलापिभिरपि  
नियतमभ्युपगमनीयम् । अन्यथा कुतः शालिबीजं शाल्यङ्कुरमेव जनयति न १०  
कोद्रवाङ्कुरमिति परपर्यनुयोगे भावप्रकृतिं मुक्त्वा किमपरमिह वचनीयमस्ति  
? § 13

एतच्चोत्तरमस्माकमपि न वनौकःकुलकवलितम् । तथा हि वयमप्येवं  
शक्ता एव वक्तुम् । सामान्यमेवोपकर्तुं शक्तिर्व्यक्तीनां भेदाविशेषेऽपि न १५  
तदेकं विज्ञानमुपजनयितुमिति । § 14

13/tha

अनुत्तरं बत दोषसङ्कटमत्रभवान् दृष्टिदोषेण प्रवेश्यमानोऽपि  
नात्मानमात्मना संवेदयते । तथा हि शालिबीजतदङ्कुरयोरध्यक्षानुपलम्भ-  
निबन्धने कार्यकारणभावेऽवगते शालिबीजं शाल्यङ्कुरं जनयितुं शक्तं न  
कोद्रवाङ्कुरमिति शक्यमभिधातुम् । नैवं सामान्यतद्वतोरुपकार्योपकारक-  
भावः कुतश्चन प्रमाणात् निश्चितः । तत् कथमिदमुत्तरमभिधीयमानमादधीत २०  
साधिमानमित्यलमलीकनिर्बन्धनेन ? न साधकप्रमाणविरहमात्रेण प्रेक्षाव-  
ताम् असद्व्यवहारः । ततस्तदभावसाधकमनुमानमभिधीयमानमस्माभिराक-  
ल्प्यताम् । § 15

यद् यदुपलब्धिलक्षणप्राप्तं सन्नोपलभ्यते, तत्तदसदिति प्रेक्षावद्भिः व्यव-  
हर्तव्यम् । § 16 २५

यथाम्बराम्बुरुहम् । § 17

नोपलभ्यते चोपलब्धिलक्षणप्राप्तं सामान्यं क्वचिदपीति स्वभावानुपलब्धिः  
। § 18

न चात्रासिद्धिदोषोद्भावनया प्रत्यवस्थातव्यम् । तथा हि अत्रासिद्धिः भ-  
वन्ती स्वरूपतो विशेषणतो वा भवेत् ? तत्र न तावदाद्या संभवति, अन्योप- ३०  
लम्भरूपस्यानुपलम्भस्याभ्युपगमात् । तस्य च स्वसंवेदनप्रत्यक्षसाक्षात्कृत-  
स्वरूपत्वात् कुतः स्वरूपासिद्धिदोषावकाशः ? § 19

अथोच्यते स्वसंवेदनमेव न संभवति, स्वात्मनि क्रियाविरोधात् । न  
हि तयैवासिधारया सैवासिधारा च्छिद्यते; तदेवाङ्गुल्यग्रं तेनैवाङ्गुल्यग्रेण

७ था] तमेकं sādū-S

३० दाद्या] °दाद्यं sādū-S

१६ दृष्टिदोषेण] प्रविश्य sādū-S

२३ ताम्] °राकल्य° sādū-S

स्पृश्यत इति । अतोऽसिद्ध एवायं हेतुः । \*तदिदं स्वसंवेदनशब्दार्थापरिज्ञानविजृम्भितमेव प्रकटयति वाचः । § 20

तथा हि कलसकलधौतकुवलयदिभ्यो व्यावृत्तं विज्ञानमुपजायते । तेन बोधरूपतयोत्पत्तिरेवास्य स्वसंवित्तिरुच्यते, प्रकाशवत् । न कर्मकर्तृक्रियाभावात् । एकस्यानंशरूपस्य त्रैरूप्यानुपपत्तितः । यथैव हि प्रकाशकान्तरनिरपेक्षः प्रकाशः प्रकाशमान आत्मनः प्रकाशक उच्यते, तथा विज्ञानमपि विज्ञानान्तरनिरपेक्षं प्रकाशमानमात्मनः प्रकाशकमुच्यते । § 21

ततोऽयं परमार्थः । न विज्ञानं विज्ञानान्तरसंवेद्यमुपपद्यते, नाप्यसंविदितमुच्यते । यथा प्रकारे च स्वसंवेदनशब्दार्थे विवक्षिते न किञ्चिद् \*वचनीयमस्ति कुतो यथोक्तदोषावसरः ? § 22

14/tha

नापि विशेषणासिद्ध्यासिद्धिरुद्भावनीया । उपलब्धिलक्षणप्राप्ततया सामान्यस्य स्वयमेव परैरुपगमात् । तथानभ्युपगमे वा न सामान्यबलेन \*बाहुलेयादिष्वनुगताकारौ धीध्वनी स्याताम् । न हि यतो यत्र विज्ञानाभिधानप्रवृत्तिः, \*तदनुपलक्षणे तस्य प्रतीतिर्भवति, दण्डिवत् । § 23

यत् पुनरिदमुद्योतितम् उदद्योतकरेण, किं सामान्यं प्रतिपद्यसे न वा ? यदि प्रतिपद्यसे, कथमपहृषे ? अथ न प्रतिपद्यसे, तदा तस्यासिद्धत्वादाश्रयासिद्धो हेतुः । § 24

तदिदं तस्य धर्मिस्वरूपतानभिज्ञानाविजृम्भितमाभाति, यतो न वयं बहीरूपतया सामान्यं धर्मितयाङ्गीकुर्महे, अन्तर्मात्रानिवेशिनो भावाभावोभयानुभयाहितवासनापरिपाकप्रभवस्याध्यस्तबहिर्वस्तुनो विज्ञानाकारस्य धर्मितयोपयोगात् । स च स्वसंवेदनप्रत्यक्षसिद्धतया न शक्यः प्रतिक्षेप्तुम् । § 25

तदत्र धर्मिणि व्यवस्थिताः सदसत्त्वे चिन्तयन्ति । किमयं सामान्यशब्दविकल्पप्रतिभासार्थो धर्मी परपरिकल्पितबहिःसामान्यनिबन्धनो वेति ? तस्य बाह्यानुपादानत्वे साध्यतयानुपलम्भो हेतुः । न पुनस्तस्यैवाभावः प्रसाध्यते, तद्विषयशब्दाप्रयोगप्रसङ्गात् । एवंविधे च धर्मिणि विवक्षिते कुत आश्रयासिद्धिदोषः ? § 26

यत् तूच्यते, प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धस्वभावतया सामान्यस्यासिद्ध एवायं हेतुरिति तदयुक्तम्, तस्य स्वरूपेणाप्रतिभासनात् । § 27

इदमेव हि प्रत्यक्षस्य प्रत्यक्षत्वम्, यत् स्वरूपस्य स्वबुद्धौ समर्पणम् । इदं पुनर्मूल्यादानक्रयि सामान्यं स्वरूपं च नादर्शयति, प्रत्यक्षतां च स्वीकर्तुमिच्छति । तथा हि न वयं परस्परसङ्कीर्णशाबलेयादिव्यक्तिभेदप्रतिभासन-

१ \* ] तदेदं sādū-msR

१० \* ] वचनीयकमस्ति sādū-S

१३ \* ] वा कुलेया° sādū-S

१४ \* ] °लम्बने ?

१८ स्य ] °पिता° sādū-S

२१ योगात् ] °नुभवाहित° sādū-S

°पगमात् sādū-msR

२५ त्वे ] साध्ये तथानु° ?

वेलायां तद्विलक्षणमपरमनुगतमध्यक्षेणेशामहे, \*कण्ठेगुणमिव भूतेषु, शाब-  
लेयसामान्यबुद्धेरसिद्धेः । तत् कथमदृष्टकल्पनयात्मानमात्मना विप्रलभेमहि  
? इति नासिद्धो हेतुः । § 28

नाप्यनैकान्तिकता शङ्काविषयमतिपतति, विपक्षवृत्त्यदर्शनात् । असपक्षे  
संभवानुपलम्भात् साधारणानैकान्तिकता मा भूत्, सन्दिग्धविपक्षव्यावृत्तिक- ५  
ता तु प्रतिबन्धादर्शनादनिवारितप्रसरेव । § 29

15/tha

84a/msR

\*तदेतदनालोचिततर्ककर्कशधियामभिधानम्, विपर्यये बाधकप्रमाणसाम-  
र्थ्यादपसारितसद्भावत्वात् तदाशङ्कायाः । तथा हि असत्त्वे साध्ये सत्त्वं विपक्षः  
। तत्र प्रत्यक्षवृत्त्या भवितव्यम्, यतो यद् यदाविकलाप्रतिहतसामर्थ्यम्, त-  
त् तदा भवत्येव । तद् यथा अविकलबलसकलकारणकलापोऽङ्कुरः । १०  
सति च चक्षुरादिसाकल्ये दृश्ये वस्तुन्यविकलाप्रतिबद्धशक्तिकारणं प्रत्य-  
क्षं ज्ञानमिति स्वभावहेतुः । ततो विरुद्धोपलम्भाद् विपक्षाद् व्यावर्तमानो  
हेतुरसद्भवहारयोग्यत्वेन व्याप्यत इति व्याप्तिसिद्धेर्नानैकान्तिकः । § 30

अभिमतसाध्यप्रतिबन्धसिद्धेस्तु विरुद्धता दूरतरसमुत्सारितरभसप्रसरेव  
। § 31 १५

ततोऽसिद्धतादिदूषणशङ्काकलङ्कानङ्किताद्धेतोः प्रस्तुतवस्तुसिद्धौ सिद्धम्  
असत्त्वं सामान्यस्येत्यलमतिबहुविस्तरविसारिण्या कथयति विरम्यते । § 32

न च वस्तुसंस्थानवत् सामान्यं व्यक्तेर्लक्षणम् । न चानुवृत्तव्यावृत्तव-  
र्णाद्यात्मके जातिव्यक्ती वर्णादिनियतप्रतिभासप्रतीतिप्रसङ्गात्, व्यक्तेरेवासौ  
प्रतिभास इति चेत् ? कोऽपरस्तिर्हि सामान्यस्यानुगताकार इति चेत् ? २०  
ननु वर्णसंस्थाने विरहय्य किमपरमनुगामि विद्यते ? जातिव्यक्त्योः सम-  
वायबलादविभावितविभागयोः क्षीरोदकयोरिव परस्परमिश्रणेन प्रतिपत्तिरिति  
चेत् ? न तर्हि सामान्यविशेषयोरैकतरस्यापि रूपं गृहीतम् । स्वरूपाग्र-  
हणे अनयोरप्यग्रहणमिति निरालम्बनेव सा तादृशी प्रतिपत्तिरिति परमार्थ  
आवेदितस्तावत् । निरालम्बनया च प्रतीत्या व्यवस्थाप्यमानं सामान्यं सुव्य- २५  
वस्थापितम् । § 33

तस्माद् विशेष्यासिद्ध्यापि नायमसिद्धो हेतुः ।

सपक्षे वर्तमानो विरुद्ध इत्यपि न मन्तव्यः ।

अनैकान्तिकताप्यस्य न संभावनामर्हति । § 36

असद्भवहारानपेक्षत्वेन हि दृश्यानुपलम्भो व्याप्तः । यदि हि सन्नपि तत्र ३०  
न प्रवर्तयेत्, इह सापेक्षः स्यात् । ततो विपक्षाद् व्यापकविरुद्धावरुद्धाद्

१ \*] कण्ठेशन° sādū-S

७ \*] तदेतन्न समा° sādū-S

१६ ङ्किताद्धेतोः] अतः...[क ?] लङ्कि  
[कृ]ता° sādū-S

१८ सामान्यं] सामान्यं न ?

sādū-msR



व्यावर्तमानोऽसद्व्यवहारे विश्राम्यतीति । अतस्तेनासद्व्यवहारेणानुपलम्भो 16/tha  
 \*व्याप्त इति कुतोऽनेकान्तः ? ततश्च स एवार्थः समायातः ।

एतासु पञ्चस्वभावभासनीषु  
 प्रत्यक्षबोधे स्फुटमङ्गुलीषु ।  
 साधारणं षष्ठमिहेक्षते यः  
 शृङ्गं शिरस्यात्मन ईक्षते सः ॥§ 41  
 इति । § 42

सर्वस्य च पूर्वोक्तस्यायं परमार्थः ।  
 प्रत्यक्षप्रतिभासिवर्षसु न पञ्चस्वङ्गुलीषु स्थितं  
 सामान्यं प्रतिभासते न च विकल्पाकारबुद्धौ तथा ।  
 ता एवास्फुटमूर्तयोऽत्र हि विभासन्ते न जातिस्ततः  
 सादृश्यभ्रमकारणौ पुनरिमावेकोपलब्धिध्वनी ॥  
 इति सामान्यसिद्धिदूषणा दिक् प्रसाधिता ॥§ 48  
 १० ॥ कृतिरियं पण्डिताशोकस्य ॥

84b/msR

२ \*] व्याप्यत इति sādū-S

६ ते] ईष्यते sādū-msR

९ स्थितं] °वर्त्म न पञ्च...लीषु स्थितम्  
 sādū-S, °भासि धर्मसु sādū-S.

See → Intro. p. V, °ष्ववस्थितम्  
 sādū-msR.

१३ साधिता] प्रसारिता sādū-S.

# The TEI Header